

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

ДЕМЧЕНКО Т.П. “БАТЬКО ШРАГ”.
– ЧЕРНІГІВ: РВК “ДЕСНЯНСЬКА ПРАВДА”, 2008. – 264 С.

Монографія чернігівського історика Т. Демченко присвячена одній із найяскравіших постатей в історії українського національно-визвольного руху, славнозвісному громадському і політичному діячеві, адвокату, нашому земляку Іллі Людвиговичу Шрагу. Видання підсумовує результати майже 15-річної праці Т. Демченко по дослідженню життєвого шляху Іллі Шрага, його громадського служіння.

Монографія побудована за проблемно-хронологічним принципом викладу матеріалу, має чітку логічну структуру. Вона складається зі вступу, 16 розділів, післямови, фотодокументів, списку джерел та літератури, іменного та географічного покажчиків. Кожний із розділів охоплює певний період в житті Шрага з наголосом на тих чи інших аспектах його життєдіяльності і закінчується стислим висновком. За своїм змістом усі розділи взаємопов'язані, доповнюють один одного, викладені відповідно до вимог, які виставляються біографістикою до подібних досліджень.

У вступі автор формулює мету і зміст монографії, визначає стан наукової розробки проблеми, вказує на реєстр вимог до просопографічного опису особистості, характеризує джерельну базу.

У перших розділах (“Дитинство у Седневі: щаслива пора”, “Роки навчання: вибір шляху” та інші) дослідниця відтворює дитинство Іллі Шрага, період його навчання, перші кар'єрні кроки, перехід на українські позиції. Дитячі роки героя книги минули у містечку над Сновом, тому опису Седнева обґрунтовано відводиться чимало місця. Автор, як свого часу і сам І. Шраг, вважає за необхідне наголосити, що він формувався в умовах, де переважали українська мова й ментальність. Скупими штрихами через брак документальних даних розкривається історія здобуття середньої та вищої освіти. Характер підлітка, а потім юнака був таким, що він не скінчив ні чернігівської гімназії (складав екзамени екстерном), ні юридичного факультету Санкт-Петербурзького університету. Навчаючись у столиці, Шраг став одним із лідерів студентського руху. Автор переконливо показує, як формувалися його переконання, прагнення, як відбулося прилучення до небезпечної, але привабливої для юнака “конспіративної діяльності”. У 1869 р. І. Шрага виключили з третього курсу університету, вислали на “батьківщину” й віддали під нагляд поліції як неблагонадійного. Дослідниця зазначає, що Шраг усе своє подальше життя перебував у опозиції до діючого режиму, хоча завжди діяв у рамках закону.

Чернігів зміг запропонувати юнакові тільки посаду помічника діловода в губернській земській управі, потім виконуючого обов'язки секретаря редакції “Земского сборника”. У 1875 р. Шраг екстерном склав іспит за курс юридичного факультету Київського університету і став дипломованим юристом. У дослідженні прослідковуються етапи становлення першокласного адвоката. Цілком виправдано автор виокремлює таку важливу віху в житті Шрага, як участь у роботі міської та земської інституцій. Прилучившись до ліберально-демократичного крила земців, Шраг знайшов можливості для реалізації свого потенціалу як громадського діяча.

Завершується блок дослідження переходом І. Шрага на національні позиції. Він сам говорив, що “тільки з початку 90-х років почав наближатися до

українського руху, який нарешті цілком захопив мене”. Але за спостереженням автора, цей процес розпочався значно раніше. Безперечно, на нього вплинули українські корені, седнівське дитинство, навчання в Чернігівській гімназії, захоплення українським театром, вплив таких діячів українського руху, як О. Кістяківський, О. Тищинський, М. Лисенко, О. Кониський, особисті контакти з галицькими діячами.

Автор цілком слушно наголошує, що відданість українській справі – це визначальна риса особистості Шрага. Ніколи не поступаючись у принципових питаннях, він завжди шукав компромісів, прагнув до перемовин, згладжування гострих кутів, умів знаходити спільну мову з численними опонентами.

У розділі (“Заслужений ювілей”) висвітлюються урочистості, відомі як “Шрагів обід”. Він був присвячений 25-ій річниці ювілею фахової та громадської діяльності чернігівського адвоката. Ця подія сколихнула громадське життя у Чернігові, засвідчивши популярність Іллі Людвиговича у місті та його роль в українському національно-визвольному русі.

Наступний блок із декількох розділів розкриває різнобічну діяльність Шрага в пору його зрілості. Автор звертає особливу увагу на зростання його авторитету як високопрофесійного юриста. Він очолював список присяжних повірених, призначався членом губерньського присутствія із земських та міських справ як представник від Чернігова, часто брався за політичні справи, захищав пропагандистів, селян, діячів українського руху. Ці справи не приносили прибутку, але “відповідали його уявленню про кодекс честі присяжного повіреного або ж ішли на користь українській справі”. Автор підкреслює, що Ілля Людвигович був зразком інтелігента-демократа. Він поважав людей незалежно від їхнього соціального статусу, прагнув до реального забезпечення для всіх рівних прав, у тому числі й національних.

У монографії чимало місця приділено й аналізу участі І. Шрага в діяльності Української Демократичної партії (УДП), потім Української Демократично-радикальної партії (УРДП), зокрема, детально описується його участь у складі делегації українських діячів до прем’єр-міністра Росії С. Вітте з метою подання доповідної записки щодо скасування обмежень українського слова.

Своєрідними піками громадської діяльності й досягненнями особистого характеру стала для Шрага участь у революціях початку ХХ ст. Так, автор зазначає, що в революційну добу його енергія спрямовувалася “на розв’язання різних питань, що їх поставила на порядок денний революція, обіймала інтереси міста, губернії, держави в цілому, торкалася долі окремих людей і українського народу, проявлялася з однаковою переконливістю на різних рівнях представницьких органів”. Прикладом цього буяння енергії може слугувати участь чернігівця у різних акціях загальноросійського рівня, зокрема, в автономістському русі. Він не просто дотримувався ідеї децентралізації управління імперією, а активно включився в роботу по реалізації концепції автономістів. Автор монографії зазначає, що участь І. Шрага у Союзі автономістів засвідчила усвідомлення ним потреби зруйнувати централістські засади як головну перешкоду на шляху подальшого розвитку держави.

Цілком природно, що відомий юрист, заслужений землець, член новоствореної ліберально-демократичної партії (кадети), визнаний діяч національно-визвольного руху І. Шраг був обраний до Першої Державної думи Росії від Чернігівської губернії. Він тричі виступав з думської трибуни: з приводу визнання прав політичних в’язнів на боротьбу, аграрного законодавства, протидії погромам.

Як один із співзасновників фракції автономістів, Шраг підготував і опублікував статтю та програму на сторінках журналу, що висвітлював роботу Думи з українських позицій. У програмі були закладені правові основи для роботи Думи щодо забезпечення громадянських, культурних та національних прав народів багатонаціональної держави.

В одинадцятому розділі (“На чолі української парламентської фракції”)

аналізується діяльність І. Шрага по згуртуванню депутатів-українців і формуванню парламентської фракції. Автор підкреслює, що “коли б він за все своє життя зробив тільки це: очолив у першій Думі першу українську фракцію, то назавжди забезпечив би собі почесне місце в новітній історії України”.

Головною метою діяльності фракції була підготовка законопроекту про автономію України. Важливу роль в ідейно-теоретичному забезпеченні її роботи відігравав М.С. Грушевський. Фракція працювала над двома проектами: про національні права та про запровадження рідної мови в школах українських губерній.

Проте оприлюднення декларації не відбулося у зв'язку з розпуском Думи. У важкі часи реакції за підписання Виборзької відозви І. Шраг мусив відбутися тримісячне ув'язнення влітку 1908 р. Це був драматичний епізод у житті Іллі Людвиговича. Окрім тюрми, на нього посипалися звільнення, заборони, переслідування, втрата посади присяжного повіреного. Проте ні на хвилину не припинялася його громадська українська діяльність. До заслуг автора слід віднести детальний аналіз роботи Чернігівської “Просвіти”, де Шраг з листопада 1907 р. був заступником голови, а пізніше й фактичним керівником товариства. Поступово І. Шраг ставав “живою легендою Чернігова”.

Хоча і на схилі літ, цьому діячеві пощастило взяти участь у творенні української державності. У книзі ретельно прослідковано практична діяльність Шрага як голови новоствореного у березні 1917 р. губернського комітету громадських організацій, голови Чернігівського окружного суду, діяча органів місцевого самоврядування, представника від губернії до Центральної Ради. Автор цілком справедливо зазначає, що організаційний талант Шрага яскраво виявився у скликанні селянських з'їздів у губернії, з'їзду “Просвіти”, а особливо Першого українського національного з'їзду 8 – 10 червня 1917 р., де він головував і виступив з доповіддю “Історія українського руху”.

Останні розділи рецензованої монографії приділені аналізу творчого спадку Шрага та його родинному й дружньому колам.

Особливе місце у доробку адвоката посідає його перша друкована праця – кандидатська дисертація з юриспруденції, яка з передмовою наукового керівника професора О. Кістяківського публікувалася на сторінках фахового московського журналу у 1877 р. У книзі з'ясовується й історія співробітництва з журналом галицьких народовців “Правда” (1892 – 1985 рр.), результатом якого стали вісім “Листів з Чернігівщини” та дві статті. У цих працях І. Шраг постає як зрілий, національно-свідомий громадянин.

Автор рецензованої книги слушно звертає увагу на толерантність і зваженість Іллі Людвиговича у публікаціях та виступах. Він ніколи не робив спроб образити чи принизити людей, хоча при цьому вважав, що кожний повинен відповідати за свої вчинки.

Нарешті у шістнадцятому, останньому, розділі (“Шраг в оточенні друзів та родинному колі”) дослідниця звертається до показу життєвого шляху Іллі Людвиговича в колі інтелектуально розвинутих, культурних людей. До найближчого оточення І. Шрага у Чернігові, безперечно, належали подружжя Грінченків, Коцюбинських, Русових, а також В. Самійленко, А.Верзілов, В. Хижняков, М.Могилянський. Документи, спогади, листи свідчать про взаємоповагу, щирість, душевну близькість, симпатію, спільні громадські інтереси у цих відносинах.

Удалою є й характеристика родини Шрага, в якій діти одержали гідне виховання. Справу батька на українській ниві продовжив молодший син Микола, який був членом Центральної Ради, виконував обов'язки заступника її голови, входив до Малої ради.

Наприкінці дослідження наводиться список використаної літератури, вміщені іменний та географічний покажчики.

Перед нами – ґрунтовний біографічний нарис, з якого постає яскрава і багатогранна особистість І. Шрага.

Сильною стороною монографії є її значне фактологічне насичення, що дало можливість автору переконливо розкрити тему і зробити виважені, переконливі висновки.

Серед позитивних рис праці слід вказати на виклад матеріалу у співзвучності з сучасними соціально-політичними проблемами в Україні, розуміння і вирішення яких потребує глибокого аналізу і врахування історичного досвіду.

Високо оцінюючи рецензовану монографію, слід зауважити, що деякі важливі сторони громадської діяльності І. Шрага висвітлені тільки побіжно (це стосується його перебування на посаді гласного Чернігівської повітової земської управи, міської думи); хотілося б більше дізнатися і про участь діяча у роботі Української Центральної Ради, його ставлення до Українського національного союзу та гетьманського режиму.

У роботі практично вся увага звернута на громадсько-політичну та фахову діяльність І. Шрага. Хотілося б побажати авторові у разі перевидання книги більше зупинитися на його характеристиці як особистості, розкрити сторінки сімейного життя, прослідкувати долі дітей та пасербів і пасербиць.

Лідія ЛЕГЕЦЬКА